

Udržitelný způsob života: láska k moudrosti jako láska k přírodě

O udržitelném rozvoji toho již bylo napsáno... Zabývají se jím stovky publikací, článků, konferencí a deklarácí, státních politik a jiných více či méně deklarativních dokumentů. Nejprve se naznačí, že jsme svědky globalizující se společnosti v integrovaném, mnohonásobně provázaném světě, a že na tuto novou situaci radikálně se měnícího a změněného světa je třeba odpovědět strategií udržitelného rozvoje. Obvykle následují tři pilíře či rozměry udržitelného rozvoje, pak se jeden po druhém rozebírají, hledají se řešení v jednotlivých oblastech.

Rozhodla jsem se pojmout téma jinak, řekněme filosoficky. Pokusím se zamyslet nad současným stavem světa, životního prostředí i jednání lidí, přičemž velmi přiléhavě se mi zdálo srovnání starořeckých

moudrostí s těmi našimi. Lze, samozřejmě, namítnout, že porovnávání písemností, které se zachovaly převážně jen v útržkovitých zlomcích, s texty současné éry internetu a informační smršťe, není na místě. Avšak výběr antické epochy a kultury není nahodilý a už vůbec ne s našim tématem neslučitelný. Vždyť naše euro-atlantská civilizace vidí své kořeny vedle židovsko-křesťanského náboženství právě v odkazu antické filosofie. Pokusím se zde ukázat, jak se posunem hodnot a ctností odklonila naše moderní civilizace od svého duchovního bohatství, a že tímto posunem nastoupila cestu neudržitelnosti.

A řešení? Může takto pojatá práce představovat vůbec nějaký přínos v přiblížení a uskutečňování trvale udržitelného rozvoje či života?

Domnívám se, že jistě ano, neboť bude hovořit jazykem přirozeným, nejčastěji jazykem tzv. přírodní filosofie, a týkat se bude nás samých, našich kořenů a základů. Myslím, že nejdůležitější výzvou současného snažení při prosazování udržitelných způsobů života, by mělo být vhodné, naléhavé a důrazné oslovení nás, lidí. Naše jednání odráží vnitřní hodnotový žebříček, naše preference a tužby, a tato práce si neklade za cíl nic jiného, než oslovit skutečně širší vrstvu lidí tím, že bude mluvit přirozeně a o věcech, jež se jich bytostně týkají.

Máte-li pocit, že zaměření a přístup jsou poněkud antropocentrické, což už samo o sobě příliš k udržitelnému životu a šetrnému přístupu k přírodě nepatří, nenechte se zmýlit. V době, o níž bude řeč, byl člověk nedílnou součástí přírody, příroda (přirozenost) byla mocná a oduševnělá. Skutečnost, že se dnes člověk cítí být z přírody vykořeněn a že se příroda stala jakýmsi předmětem, je způsobena a může být napravena jen jím samým; hledáním svých kořenů by tomu mohl napomoci.

Čerpat budu, jak jsem již naznačila, z nejstarší řecké filosofie, nejčastěji tak řečené před Sokratovské, kterou také nazýváme filosofií přírody. Z ní si vypůjčím základní "pojmy" a témata, na které se podívám nejprve v jejich původním kontextu, následně pak v souvislostech dnešního moderního světa. Jinými slovy: chtěla bych se podívat na epochu a myšlení, z nichž údajně Evropa vyrostla, a porovnat je s myšlením současným, podívat se na to, jaké představy moderní Evropy (a celé euro-atlantské civilizace) stojí na místě představ prapůvodních, a jaký vliv má tento posun na našem neudržitelném způsobu žití i přístupu k přírodě.

Mluví-li se o filosofii, začíná se obvykle tím, čím se počíná filosofie sama, totiž **údivem**. Podivuje-li se člověk nad nějakou skutečností, vidí-li v ní problém, cosi nesamozřej-

Valiaca sa voda – pohľad od Štvanice ku Hlávkovmu mostu tesne po kulminácii Vltavy v Prahe 15. 8. 2002

mého, pak se nad ní zamýšlí, filosofuje. Na podkladě údivu vzniklo lidské filosofování v nynější i počáteční době a to tak, že lidé se na počátku divili jen těm z věcí záhadných, které jsou tak říkajíc na dosah ruky, pak pokročivše se pozastavili i nad většími, jako např. nad fázemi Měsíce a tím, co se děje se Sluncem a hvězdami, a nad vznikem veskerenstva (Aristoteles)... Právě filosofu náleží tento stav, diviti se; vždyť není jiného počátku filosofie než tento... (Platon).

Totéž platí dnes: kde si člověk všimá a kde nachází problematičnost (což je všude, kde si opravdu všimá), tam se i ptá, přemýšlí a snaží se odpovídat; nebudeme hned nutně mluvit o filosofování. V dnešní informační době může člověk lehce podlehnout představě, že většina problémů je "zmapovaných" a popsaných, a že stačí vyhledat tu správnou encyklopedii či zadat správné heslo na internetu a odpověď se dostaví. Definice problému i návrh jeho řešení však ještě nepředstavuje osobní dobývání, chápání a odkrývání jeho kořenů. Obklopení neuvěřitelným množstvím všemožných informací, podléháme zdání bezpečnosti a neproblematičnosti; bombardováni ze všech stran nejrůznějšími podněty (nápis, televizními zprávami, cinkotem tramvají, všudypřítomnou muzikou, letáky...) strácíme i schopnost vnímat, schopnost podívat se ještě nad něčím a u něčeho se zastavit. Co horší, nezastavujeme se často ani u sebe. I dnes by nám měla znít v uších rada dávného myslitele: *Do svých hebounkých očí ať nikdy nepouštíš spánek, dříve než třikrát z činů svých denních neprojdeš každý!* "Čím jsem se provinil? Co jsem učinil, copak jsem zmeškal?" (Svoboda, 1962).

Filosofii ("lásku k moudrosti") pojmenoval první Pythagoras a sebe nazval filosofem, neboť prý žádný člověk není moudrý, jenom bůh. Alkneon říká na počátku svého spisu: "O neviditelných i o smrtelných věcech mají jasné

vědění boží, nám pak, jakožto lidem, je možno jen usuzovat" (tamtéž, s. 42). **Možnost usuzovat** jest jedinečností člověka a jejím užíváním naplňuje teprve své člověčenství. Vrátime-li se k předchozímu odstavci, je zřejmé, že právě této schopnosti musí člověk v přeměře všelikých informací využít. Přijímat nekriticky názory jiných znamená nebýt plně člověkem; jen bůh ví, člověku je dáno usuzovat.

Vznik filosofie, o němž jsem hovořila, přichází s novým uvažováním o přírodě. Není nic, co by nebylo **příroda**, *fysis*. Lidé, božství, svět jsou částí či aspektem jedné a téže *fysis*. "Výraz *fysis* sice u nejstarších fyziologů ionské školy není doložen, ale když Herakleitos řekne *příroda se ráda skrývá*, prozrazuje podobný postoj k ní, podobný její pojem, jako je u starých Miléťanů: to, co se skrývá za vším konečným, jednotlivým, a zároveň je rodí (*fyó* znamená původně vznik rostliny, vznikání, objevování se z neviditelného kořene; tamtéž, s. 43). Příroda je živá, má duši. *Anaximenes* učil, že je *vzduch bohem* (Patočka, 1996), *Thales* pravil, že má *magnetovec duši*, jelikož *hýbá železem* (Svoboda, 1962, s. 36).

Příroda, přirozenost, tato dynamická *fysis* má svůj řád, **kosmos**. "V nejstarší řečtině znamená **kosmos** vždy nějaké uspořádání, krásu nějakého uspořádání; řád, nádheru, ozdobu. Iónští filosofové přenášejí tyto významy na řád přirozenosti i společnosti. V původním íonském protofilosofickém pojetí není tento řád vtištěn přírodě zvenčí, ale je to její řád; je to koexistence protikladů v rámci společného celku" (tamtéž s. 32). "V íonském filosofickém odkrytí je **kosmos** řádem přirozeným, je neudělaný, jako vše v oblasti *fysis* (Kratochvíl, 1994). Svět (**kosmos**) není suma všeho, ale spíše kontextovost. Svět je spíše to, že věc má své okolí a souvislosti. Svět je vzájemnost. Svět je celostnost... tak, že každá jednotlivost nějak odkazuje k celku jako ke hledisku vzájemných vztahů" (tamtéž, s. 42 – 46).

Řekneme-li dnes svět, uspořádání, řád, pak máme na mysli spíše cosi nepřirozeného, něco člověkem stvořeného. Domnívám se dokonce, že tyto pojmy dnes užíváme ve zcela opačném smyslu, nežli tomu bylo v tehdejší Recku. Řád, svět, uspořádání společnosti není dnes jakýmsi obrazem uspořádání přírody, přirozeného řádu. Naopak: příroda sama

Kampa pred kulmináciou Vltavy 14. 8. 2002

je uspořádávána člověkem, svět přírody je (de)formován světem lidí, (ne)řád lidí vnášen do přírody. Pojem příroda, *fysis*, zde vlastně není na místě: příroda je v dnešním světě znásilněný předmět, s nímž se nakládá; jakoby neměla žádnou duši. Nakolik jde o uspořádání a vnášení řádu či, naopak, neřádu a nepořádku, se podíváme za okamžik.

Vraťme se do Řecka. *Kosmos*, řád přírody, je přenášen do světa lidí. Společnost, stejně jako každý její jednotlivec zvlášť, vyžaduje uspořádání; jinak není možno mluvit o *kosmu*, *kosmos* – tof uspořádaný celek. Základním principem uspořádanosti v kosmu, člověku i společnosti – stejně jako v přírodě – je **uměřenost**, *sofrosyné*. V přírodě se vše děje “podle míry”, a proto jí plně náleží označení *kosmos* se všemi jeho významy (šperk, skvost, nádhera). Opakem uměřenosti je *hybris*, přemíra nějakého prvku rodící zpupnost; zpupný člověk (v přírodě se *hybris* nevyskytuje) je pak ovládaný vášní, zaslepený bohatstvím, poháněný nezřízenou chutí. Takový člověk se stává nesvobodným, *neboť co si přeje, kupuje si za duši* (Herakleitos). *Zisk je nenasytný. Ziskej, co ti náleží!* (Pittakos). *Pečuj o celek! Rozkoše jsou smrtelné, ctnosti nesmrtelné* (Periandros). Ušlechtilému člověku náleží býti ctnostný, pečovat o celek (odtud pozdější, Patočkou tak zdůrazňovaná, “sokratovská péče o duši”, ale i Havlův “život v pravdě”). **Ctností** rozumějí Řekové lidskou mohutnost, která se projevuje v činech. Mohli bychom říci, že ctností je *být* nikoliv *mít*. *Travná je nečinnost, škodlivá nemírnost, obtížná nevdělanost. Nebuď nečinný, ani budeš-li bohat! Vzbuzuj spíše závist než soucit! Zachovávej míru! Vládněš-li, pořádej sebe!* (Svoboda, 1962, s. 30).

Tyto zlomky odrážejí to, co dnes nazýváme “systémem hodnot trvale udržitelného rozvoje”. Rady “sedmi mudrců” vyjadřovaly tyto hodnoty

již před více než dva a půl tisíce lety. Vrátime-li se však do prostředí dvacátého i současného století, je samo důkazem, že tyto hodnoty zůstávají spíše ideálem nežli skutečností. Na místo uměřenosti jsme veřejně a neustále nabádání k *hybris*: *Je čirá a jemná, má výtečnou chuť a pije se ledově vychlazená. Vodka Finlandia je vhodná nejen jako aperitiv, ale výborně se hodí i do míchaných nápojů. Dopřejte si každý den malou slavnost u sebe doma* (Reflex).

Záměrně jsem vybrala reklamu, neboť tato vymoženost nás infikuje naprosto všude a velmi zákeřným způsobem. Často se ostatně prezentuje jako nezpochybnitelné moudro, ačkoliv je její poselství při důkladnějším rozboru daleko nebezpečnější než se zprvu zdá. *Časy se mění. Symboly, které byly včera přitažlivé, dnes často nemají co říci. Ale vždycky si můžete vybrat to, co vám nejvíc sedí. Můžete změnit dres na klubové barvy Lucky Strike* (Reflex).

Stačí kouřit Lucky Strike, koupit mobil nebo vodku Finlandia a jste člověkem! Stačí *mít a budete!* Jak toto souvisí s udržitelným životem, s přírodou a přístupem k životnímu prostředí? Jednoduše: jestliže (něco) mám, pak (to) odněkud beru a někdo (něco) nemá či někde (něco) není, v horším případě z toho důvodu někdo není. *Ze země všechno vzniká a do země zaniká všechno* (Xenofones). Jestliže žije na Zemi šest miliard lidí a jejich vybraná část žije nezřízeně, neuměřeně svým potřebám i možnostem Země, pak druhá část strádá a Země trpí. Neplatí pak, že *i nebe i země i bozi i lidé mají mezi sebou společenství, přátelství, uspořádanost, uměřenost a spravedlnost, a proto nazývají (moudří mužové) tento svět kosmem, řádem, a ne nespořádaností ani nevázaností* (Platon).

V souvislosti s *kosmem* je třeba podtrhnout jeho celkovost, vzájemnost, propojenost všech možných horizontů, aspektů, činů. Herakleitos praví, že *bdící mají jeden společný svět, avšak spící se obracejí každý do své-*

ho vlastního. Chovat se jako “soukromník”, jako *idiotés*, znamená nevidět očividné, nevidět to společné, nevidět to, co vše řídí a propustuje – a to jak na úrovni *fysis*, tak v rovině veřejné, na úrovni *polis*. Neuvěřitelné, jak zní v dnešní globální *polis* Herakleitův výrok aktuálně a výstražně zároveň. Má-li někdo dnes ještě pocit, že žije “ve svém světě” (na chalupě se zahradou, na čistém horském vzduchu, v konkrétní zemi...) a co se děje za “humny”, se ho netýká, pak je přídomek spící zcela na místě.

Obracet se do svého vlastního světa znamená žít *nepřirozeně*. Je nepřirozené chtít mít své vlastní sluníčko, neboť to je společné všem. Pořídí-li si někdo skutečně své soukromé slunce, i to je dnes možné, pak jenom *uměle*.

Nedělám si iluze, že všichni Řekové žili ctnostně a příkladně, že měli pochopení pro dnes slavné řeči moudrých mužů. Ostatně Sokratova smrt či úteký některých filosofů z rodného města poukazují na skutečnost, že *běžní lidé si neuvědomují věci takové, jaké jsou, když se s nimi potkávají; ani když se o nich poučí, nerozpovídají je; ale sami pro sebe se domnívají* (Herakleitos). Konečně dnes tomu není, bohužel, jinak, a jen ti nejlepší si místo všeho vybírají jedno, *nehynoucí slávu místo pomíjivosti; běžní lidé však jsou nasyceni jako dobytek* (Herakleitos). Jen je nás v té jediné *polis* zatraceně hodně.

Ještě jedna deformace současného světa stojí za zmínku. Týká se naší ústřední hodnoty, totiž **svobody** a s ní neodmyslitelně spjaté **odpovědnosti**. Už řeční myslitelé chápali svobodu nejenak než v této spojitosti. Bozi totiž vždy, když ne okamžitě, tak po určitém čase, potrestají každý přečin. (Totéž platí v židovském náboženství, v němž Bůh trestá hříchy až do x-tého pokolení.) Vše je daleko propojenější: v momentě, kdy se *slovo* stává veřejné, kdy je sneseno do *středu*, mezi lid, vzniká *filosofie* i *polis*. Člověk už není jen loutkou,

za jejíž nitky tahají bozi; i on se spolupodílí na tomto světě. To, co učiní, činí sám a je za své činy odpovědný, neboť je již vytržen z bezpečného světa mýtů, kde byl jen bezbrannou loutkou bohů, a ze svého soukromí. Člověk se nachází v novém světě, ptá se a odpovídá.

I dnes, samozřejmě, platí, že se každý z nás na světě a jeho podobě podílí; zda bude *kosmos* či *akosmia*, uspořádaností či nespořádaností. Žijeme – alespoň my vyvolení – ve svobodném režimu a jsme, jak rádi zdůrazňujeme, svobodní. Jen ta odpovědnost se jaksi vytrácí. Pokud jde o sféru *být*, máme jakž takž jasno k jakým důsledkům naše činy povedou: budu-li pilotem, hrozí mně i cestujícím pád; budu-li pedagogem, nevydělám si příliš, ale ovlivním své studenty; budu-li prorokem, hrozí mi nepochopení až ukamennování. Ve sféře *mít* už to tak zřejmé není: koupím si novou lednici, starou vyhodím; *mám* auto; *mám* ženu a čtyři psy v panelovém bytě na sídlišti; *mám* bezva prací prášek. Patří snad odpovědnost jen k *být*, nikoliv už k *mít*? Není snad to, co *máme* a jak si na tom zakládáme, stejně jen odrazem toho, čím ve skutečnosti *jsme*? Vždyť právě dnes, kdy veřejné slovo říká a vlastní oko vidí, že příroda je vyčerpaná a životní prostředí zdevastované, musí se nutně vtírat otázka po osobní odpovědnosti i po skutečných hodnotách.

Zdá se tedy, že stačí být člověkem, tj. tím, který je schopen *uvažovat*; *svobodnou a odpovědnou* bytostí, která klade důraz na *ctnosti* a jejímž ideálem je *uměřenost*; bytostí, která si je vědoma ostatních živých bytostí a jejich "práv", bytostí, která si přírody váží, neboť je to ona, která "rodí" vše živé a krásné, neboť příroda má svou duši a je hodnotou sama o sobě.

Magda Hulanová

studentka FHS UK, odbor sociální a kulturní ekologie

Literatura

- Aristoteles: *Metafyzika*. Laichter Praha, 1946.
 Kratochvíl, Z.: *Filosofie živé přírody*. Herrmannova synové, Praha, 1994.
 Patočka, J.: *Nejstarší řecká filozofie*. Vyšehrad Praha, 1996.
 Platon: *Gorgiás*. Oikúmené, Praha, 1994.
 Platon: *Theaitetos*. Oikúmené, Praha, 1995.

Svoboda, K. (ed.): *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Nakladatelství Čs. akademie věd, Praha, 1962.

Práca bola odmenená cenou za najlepšiu esej na tému Udržateľný spôsob života v súťaži vyhlásenej STUŽ SR, STUŽ ČR, REC Slovensko a týždenníkom Mosty pri príležitosti Svetového summitu v Johannesburgu.

Je smrt ekologické téma? Dojít ke stadionu a zpět

Žijeme v době, kdy mnoho lidí vyhláší smrt všem představitelným oblastem lidského snažení. Slycháváme o smrti či konci historie, filozofie, vědy, moderny, postmoderny, světa, Boha. Jen smrt sama je odolná. Lidé nahlédli již dávno, že jejich životy mají hranici, tajuplný předěl, mez, za kterou náš život přepadává za obzor a rozplývá se v nejistotě. Co bude potom? Všemocná věda říká, že nic. Snad i proto o smrti slycháváme stále méně, vzácně, šepem. Ne z úcty, spíše ze strachu, nepatřičnosti. Strašná a odpuzující smrt je v médiích překryta mládím, krásou a bezstarostností. Reklamy na nás chrlí trvale neudržitelné štěstí, snad proto se musí tolik a tak často opakovat. Kdo má toho štěstí dost, přepne program, často na jinou reklamu. Existuje reklama na rakve, reklama plná mladých a krásných ženských těl. Když do rakve, tak s co nejlepším tvarem a výzdobou. Televizi dnes vypíná málokdo. Vypnutí přináší ticho, myšlenky, to může připomínat smrt. Vypneme televizi, zapneme magnetofon.

Čím méně chceme o smrti slyšet, tím rychleji roztáčíme kaleidoskop našich zážitků. Zážitek střídá ještě lepší zážitek, ten zase nějaká slad-

kost, sladkost slast. Nevadí, že tolik štěstí nelze vstřebat, že se to potom jaksi navzájem smaže. Bez zastavení raději co nejrychleji směřujeme jinnam, samotná rychlost osvobozuje. Pustíme si k tomu něco lehčího a veselého. Třeba telenovelu, abychom viděli jak se žije, tam dokonce vidíme jaká je smrt. Ta přirozená smrt se nám ale vzdaluje přímo úměrně s rychlostí, se kterou se jí snažíme odstranit ze života.

Postmoderna, která ztratila optimismus moderní doby, přinesla místo kritiky ironii a také nostalgii po nedosažitelných alternativách. Mohla znovu objevit téma smrti? Těžko. Vyhlásila však konec všech velkých příběhů. Příběh o smrti ji minul. Smrt nemá alternativu, život – i ten posmrtný – ano.

Ekologům přineslo postmoderní myšlení naději, že s ním bude ukončen velký příběh ničím neomezeného růstu a pokroku, dálnice za stále větším blahobytem, k jehož nečekaným průvodním jevům patří cosi jako odpad, úbytek ozónu, klimatické změny, vymírání druhů, ekologická krize. Naděje environmentálního hnutí na konec ničím neomezeného růstu je však vrtkavá. V době relativizace všech hodnot nemá